

1876

СПОМЕНИ НА СЪВРЕМЕНИЦИ

Сърдечни благодарности на
Исторически музей Паназюрище за оказаната помощ

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Стоян Тачев, *автор*

© Антон Оруш, *коректор*

© Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-91076-2-1

1876

СПОМЕНИ НА СЪВРЕМЕННОСТИ

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор от автора 6

I

Подготовка на въстанието 9

Първевският комитет и решението

за организиране на въстание 11

Подготовката в революционните окръзи 13

Оборище 33

II

Избухване и бойни действия 42

Средногорието 43

Брацигово, Перущица, Батак 66

Търновски революционен окръг 87

Сливенски и Врачански революционни окръзи 107

Ботевата чета 116

Априлското въстание в други части

на българското етническо землище 141

III

Потушаването и погромът.....	144
Панагюрски революционен окръг.....	145
Търновски революционен окръг.....	160
Сливенски и Врачански революционни окръзи.....	171

IV

Международният отзвук.....	173
ИЗТОЧНИЦИ.....	190

Прегovor от автора

Току-що отворихте книга за един от най-паметните моменти в българската история. Тези страници обаче са по-различни, защото в тях ще намерите не класическия исторически разказ на изследовател, излагащ твърдения или хипотези, а нещо непреходно – автентични свидетелства, написани от очевидци. Всъщност това е основата, на която стъпва разказването на история. Целта на „1876. Спомена на съвременници“ е да запознае възможно най-широк кръг читатели с разказите на свидетели и преки участници във великата епопея на българския дух, разгърнала се по нашите земи преди повече от 140 години.

Книгата изхожда от твърдението, че историята се оказва „най-истинска“, когато е разказана от очевидците си, защото така тя не е пречупена през погледа на други хора. Затова този сборник с извори поставя пред себе си една отговорна задача – да посрещне изискванията и на най-взискателния читател за обективност при представяне на историческата истина.

А защо е необходима нова книга със свидетелски разкази за Априлското въстание? Нали за бунтовната пролет на 1876-а е писано толкова много... Обикновено като основен извор за хронологията се цитират „Записки по българските въстания“, често наричани и „най-българската книга“. Благодарение на този том помним основните герои на епопеята още от училище и те са останали в съзнанието ни с онези образи и дела, които е описал Захари Стоянов. Какво още може да се каже?

Краткият отговор е – изключително много! Десетки и стотици са имената, оставили забележителни

и заслужаващи възкресяване разкази за Априлското въстание. Различни хора, с различни съдби, мироглед и способности са записвали – най-често след 1878 г. – своите впечатления и са виждали събитията от различни ъгли. Замисляли ли сте се например: защо Априлското въстание избухва непредвидено рано? Имало ли е и чорбаджии, които са направили нещо за неговия успех? Откъде е идвало и как се е криело въоръжението на въстаниците? Всичко това, а и още много други интересни факти, трудно бихме разбрали от записаното само от един човек.

С течение на времето истината около големите събития се смесва с легендата. Нечуваната смелост на българите през април 1876, гръзнали със своите многократно по-малки сили да повярват, че ще „срутят царщината“ с едно въстание и така ще възстановят държавата си, се е превърнала в разказ, предавана от уста на уста. Но в какви точно действия са се изразявали героизмът и трагизмът, шествали по българските земи по време на страшните събития? Има ли едно неуспешно народно въстание своя положителен резултат, или батачани напразно са изклани?

Именно такива отговори се надяваме да откриете в следващите редове.

Много е писано за значението на епопеята, наречена Априлско въстание. Но вероятно смисълът на този исторически момент е най-добре предаден от думите на комитетския деец и учител в Пазарджик Константин Величков:

Априлското въстание не ни даде слава, но то ускори събитията, ако не ги предизвика. Ще бъдем несправедливи, ако съдим за ония, които го приготвиха по безславния край, с който се свърши. То беше стихияен взрив

на едно опиянение и в минутата, когато се разрази, то изтощи всичката си сила, ако не смятаме черешовите топчета, кремъковите пушки, левските знаци на шапките им и бунтовнишките песни. В това се ограничаваха всички приготовления и всички средства за борба. Един мираж, който беше стигнал, за да смае духовете, и който трябваше да се пръсне от първата турска пушка. Като народа бяха опиянени и ониш, които го водеха. Те не бяха повече от него господари на разсъдъка си. Те вярваха в своя подвиг и дадоха на мечтата си всичката мощ и енергия на душата си и после, когато дойде катастрофата- живота си.

Нека с признателност се поклоним пред гробовете им.

Приятно четене!

Стоян Тачев

I

Подготовка на въстанието

Враждите престанаха и любов безкрайна
свърза в едно всички как велика тайна;
всякой бе приятел, всякой беше брат.

Забравиха всичко, щото бе отзад:
зависти, раздори и минало мрачно;
като грез смяне свещено и дражно,
всички се сдушиха и със веселба
решиха се вече за смърт, за борба.

Иван Вазов, „Каблешков“

Ако Би могла да говори нашата земя, тя Би ни разказала много единични кървави разправи и Би ни казала, че в Българската земя няма други по завоите и водопоите, на които да не са се разыгравали кървави сцени между турци и Българи; няма пасдища и бранища без такава история; няма Българска къща, в която да не е свирепствал произволно някой правоверен тургин; и няма Българско огнище, необлято с кървави слъзи от дивите обиди на това още по-диво господствующо племе. Няма брод по Българските реки, през който Българин да не е пренасял на гърбът си някой келяв тургин. Най-после няма Българска гора, на която изворите, студениите води и сенгести дървета да не са свидетели на охкания и стенания, пълни с пламенни въздишки и злобни заканвания по адрес на угнетителите турци. Такова беше положението на нашия народ под турското иго.

Перущенският въстаник Георги Натеб

ГюргеВСКИЯТ КОМИТЕТ И РЕШЕНИЕТО ЗА Организиране на въстание

След неуспеха на Старозагорското въстание и разпадането на БРЦК през ноември 1875 година, бунтовно настроените „млагу“ комитетски дейци се събират в Гюргево, където в наета къща в покрайнините основават ГюргеВСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ. Групата се състои от 15 – 16 души, а именно Никола Обретенов, Стоян Заимов, Панайот Волов, Иларион Драгостинов, Иван Хаджидимитров, Георги Икономов, Георги Апостолов, Христо Караминков, Гаврил Хлътев (Георги Бенковски), Иваница Данчев, Никола Славков и юнкерите от Одеското военно училище Георги Обретенов и Георги Измирлиев. Последен в Гюргево пристига Стефан Стамболов. Той е избран за председател на комитета, а Заимов – за секретар. Заседанията продължават от 11 ноември до 25 декември, Коледа. За тази историческа среща на толкова много забележителни българи свидетелстват спомените на Никола Обретенов, един от най-влиятелните участници в събитията:

В тия заседания разделихме България на революционни окръзи. Определихме лицата за апостоли в окръзите, определихме деня за вдигане на въстанието.

България се раздели на пет революционни окръзи: Търновски, Сливенски, Пловдивски, Софийски и Врачански.

За апостоли се определиха: в I революционен окръг Стефан Стамболов, с помощници: Георги Измирлиев, Иван Панов Семерджиев, Христо Караминков – Буни-то, Христо Иванов – Големия и други; във II – Илари-

он Драгостинов, Георги Обретенев, Георги Икономов и Стоил войвода; в III – Панайот Волов, с помощник Георги Бенковски и местните апостоли: Захари Стоянов, Каблешков, Найдан поп Стоянов и други; в IV – Никола Обретенев и Никола Славков; и в V – Стоян Заимов и Георги Апостолов.

На апостолите се даде право сами да си определят центрове, в които могат най-удобно и безопасно да работят. Тъй например виждаме, че в Търновския революционен окръг най-добре би се работило от Горна Оряховица, както пише Стамболов: „Тук е нашата главна квартира“, съобщаваше той. В Пловдивския окръг беше избрано затова Панагюрище. В Орханийския и Софийския – село Голям извор.

При определяне датата на въстанието в събранието в Гюргево се говори твърде много. Едни искаха да се вдигне то на Гергьовден, а други на 1 май, най-сетне се реши да стане това на 11 май, Св. св. Кирил и Методий.

В началото на януари 1876 година по замръзалия Дунав апостолите на въстанието преминават в Българско, за да запалят огъня на свободата. Мнозина от тях не доживяват до началото на следващата година.

Подготовката в революционните окръзи

Апостолите се залавят за работа. В някои окръзи те заварват добре развита мрежа от комитети, основани навремето от Апостола на свободата Васил Левски, а други започват направо от основите. Поради предателство и залавяне на помощника му Никола Славков, Никола Обретенев напуска определения му Софийски революционен окръг и тази единица на практика не участва във въстанието.

В Търновския революционен окръг апостолът Стефан Стамболов определя село Самоводене за център на окръга и оттам организира подготовката на въстанието. Активно му помагат Христо Караминков – Бунито, поп Харитон Халачев, Бачо Киро Петров от Бяла черква, Иван Панов Семерджиев в Горна Оряховица, Георги Измирлиев – Македончето, Стефан Пешев и младият учител Никола Генева в Севлиево, Цанко Дюстабанов, Христо Иванов – Големия, Анастас Бендерев и други.

За личността на апостола Стамболов пише участникът в съзаклятието и въстаник от Горнооряховската чета, а по-късно офицер и политически противник на Стамболов Анастас Бендерев:

Като конспиратор, агитатор и организатор той беше на висотата на положението си. По своята природа неискрен и демагог, Стамболов като поет и оратор можеше не само да убеждава и въодушевява към подвизи даже хора с притъпени патриотически чувства. Последователи той намираше във всички слоеве на то-

гавашното българско общество – учители, търговци, еснафи и селяни.

Той добавя и следното:

В състава на комитетите и революционните гнезда влизаха обикновено почти всички учители и свещеници и по-събудените местни младежи, особено градинарите, които отиваха в странство, и търговците...

В Сливенския окръг подготовката започва на 16 февруари с идването на Георги Икономов и Стоил войвода в града. Едва на 14 март се провежда първото заседание и е основан революционен комитет в града. Всички съзаклятници са много предпазливи, заради значителното турско население в града. Иларион Драгостинов пристига в Сливен на 27 март, а Георги Обретенков – на 30 март. И двамата са непознати в града, който не е готов за бунт. Иларион Драгостинов е главен апостол и се натъква на съпротива от страна на местните комитетски дейци относно въстаническата тактика. Неговото предложение е въстаниците да запалят града и населението да бъде принудено да се присъедини към тях. Ето какво отговарят местните дейци на Драгостинов, по думите на подпредседателя на Сливенския комитет Димитър Кукумявков:

Това не може да се приеме. Този план е пагубен за населението. Ще се освирепят турците още повече и ще погубят много хора. Не е добре да станем причина за толкова опропастване и тогава наместо гонимата цел ще ни постигне цялата гибелност. Съдбата на хиляди невинни тъй леко да не се решава.

Подготовката в Сливенски революционен окръг значително изостава.

Същото е положението и във Врачански окръг. Още на съвсем ранен етап – в първите дни на март – в съседния Софийски окръг е заловен помощникът на Никола Обретенков – Никола Славков. Обретенков и Апостолов се крият известно време във Враца, а в началото на април Врачанският комитет изпраща и двамата обратно в Румъния. Така Стоян Заимов остава единствен апостол в града. Той не успява да наложи волята си над местните патриоти и подготовката също не е на необходимото ниво, макар Мито Анков, председател на Врачанския революционен комитет, да твърди следното:

И тъй във Враца се работеше деятелно за въстание: там се приготвяха оръжия, барут, куришум, фишеци, храни, дрехи, цървули, калпаци, чанти и прочие.“

И също така:

Почти всяка неделя и други празник четниците със своите чети, подразделени на десетки, правеха военни упражнения във от града в лозята в потулени места.

На общото учение на всички съзаклятници се събират над 500 души. Това дава увереност на всички в масовия характер на общото дело.

Най-активна и мащабна е подготвителната работа на апостолите в Панагюрския революционен окръг – Панайот Волов и Георги Бенковски. Волов е главен апостол на окръга, но доброволно предава водачеството на Бенковски, тъй като вижда в лицето на Бенковски по-подготвен и по-подходящ ръководител от него

самия. И двамата неуморно кръстосват революционния окръг и се облягат на останалите от времето на Левски комитети или бързо и със замах създават нови.

Първата си среща с Бенковски видният геец на въстанието Пейо Дринов описва така:

След като ни разправи с каква цел е дошъл, аз го приех, назих го и го вардих няколко дена, додето ни разправи и на двамата с брата ми Найден потънко, че трябва да въстане народа (българите) срещу мръсното турско иго, и то в един ден, да може тогава да се освободи България от турското робство.

Ние с брата ми Найден приехме с драга воля... това свято дело и решихме да загубим всичкия си имот и живот, само и само да можем видя милата ни България освободена. Дадохме пред всевишни Бог клетва, каквото ще работим с всичките си сили, деятелно и материално докрай, без да издадем тая тайна никоиму..

За неуморната работа на апостолите свидетелства поборникът от Панагюрище Тома Георгиев, секретар на Бенковски и участник в „Хвърковатата чета“:

През м. февруарий 1876 година очакваните гости пристигнаха. Те бяха: Георги Бенковски, Петър Банков (псевдоним на Панайот Волов – бел. авт.) и Георги Икономов.

Бенковски е родом от Копривицица и собственото му име е Гаврил Хлътов; Банков е родом от Шумен и собственото му име е Панайот Волов, а Георги Икономов е родом от Сливен.

С пристигането си в Тракия тези герои заобиколиха почти всичките градове и села в Пловдивската кааза с

изключение на Захарско и Чирпанско, гдето населението беше обезоръжено. Те навред успяха да създадат революционни общества, в състава на които влизаха повечето свещеници, учители и почитени граждани и селяни.

Представени са и още сведения:

В Панагюрище Бенковски употреби всичките си сили, за да убеди хората да се приготвят в най-късо време, под предлог, че денят, в който ще избухне въстанието, вече приближава. Уплашени да не останат назад в приготовленията, панагюрските жители заедно с околните започнаха още по-бързо да се готвят. Всеки мъж, способен да носи оръжие, с изключение на малобройните съмнителни личности, беше задължен тайно, в най-късо време, да си приготви нужните въстанически потреби. В тези приготовления те намираха за сътрудници жените си, сестрите си и майките си, които денем и нощем непрестанно се трудеха да им приготвят фишеци, пексимет, навои и други потреби.

За работата на апостолите говори и панагюрският съзаклятник Петър Каранефров – Черновежд:

След като се устрои подготовителний комитет, Бенковски и Банков постоянно обикаляха градовете и селата в Четвъртото революционно окръжие, а комитетът бързо работеше и приготвяше всичко, щото е необходимо за въстанието. И самите граждани вече захванаха да се приготвяват за въстание. Мнозина по-стари хора, особено някои от първенците, опитни човеци, разбираха и знаеха, че панагюрци не щат много да се бият с турците и да им противостоят, че те не бива да се бунтуват против царщината, защото нямат никаква вреда

от турците, нямат причини, които да дават повод за въстание, ала в населението вече беше се вкоренила мисълта за въстание, всички викаха, че трябва да се въстатане, да се запалят села и градове – турски и български, – да се строшат мостове, да се развалят телеграфи и железници, на напokon каквото ще да става.

Революционният плам обхваща всички населени места, посетени от апостолите. Бъдещият четник в Хвърковатата чета, далматинецът Кръстьо Нукланович, свидетелства за народния подем в село Белово, Пазарджишко:

Организацията на въстанието се ръководеше в село Белово от Георги Консулов и населението от цялото село Белово без изключение на стари и млади бяха всецяло предадени на общото дело. Това се вижда от обстоятелството, че всичкото население нямаше пушки и тези, за които нямаше оръжие, се въоръжиха с коси, брадви и друго, без да бяха заставени от някого. А това показваше, че населението е имало присърце делото за въстанието и за свободата ни.

Подемът на българите в Панагюрище е описан от един от създателите на панагюрската артилерия и участник в битките при Стрелча и Панагюрище – Стоил Финджеков. Ето какво казва той:

И от ден на ден подбудиха се, рукна огън, пълни се джукяна със солдати, не мога да опиша колко насърчение за свобода! Не искат вече ни турчин, ни робство! Стоил, казвам сега: „Братя, ние нямаме царство, та да ни даде оръжие и военни дрехи, ами всеки ще се грижи за себе си. Да не би, като се дигне въстанието, и [да] се

намери [някой] без оръжие, за срам, и ще бъде наказан. Виждате, че аз сам си намерих.

И така, като рукнаха – кой що има: оръжие чистят, който няма – търси да купи. И стана джюкяна ми на цензура въстаническа. Като удариха голяма грижа за оръжие, продава си кой свиня, кой бало, кой брашно, кой крава, чапрази. Едни си заемат, едни борч правят, едни никяха (накитите) зимаха на жените си, само с оръжие да се снабдят. Купуваха и от турци пушки. В това време Димитър Райнов талигаджия – един таен човек беше – пушки пренасяше от Пловдив. [Аз], Стоил, ходих нося у него и вземах и плащах му ги. Аз ги раздавах на солдатите – кой ми платил, кой недоплатил. И ходех по къщата, где намерех айляк оръжие, вземах и давах на солдатите. Доиде Рад Загореца, старец. Каза ми: „Стоиле, на ти пари, пушка да ми намериш. Аз на старо време ще се бия за вяра.“ Дадох му пушка, благослових я.

Жените хванаха да викат: „И ние се готвим, точим брадвите и ситен пипер да насипваме очите, ако насилват.“ Така движението стана голямо.

Имах комишия джюкянджия, Никола Велков Гарчов. Той лееше куришуми, фишеци правеше за солдатите. При мене, Стоил, донасяха оръжие да им ги поправям и прегледвам. Стойко Цоцорков много насърчаваше. Казваше: „Стягайте се, юнаци! Тая година ще сечем турски зелки: Хасан, Ахмед – закуп ще ги гоним до Мохамедова дупка, тия шоролоти!“ Така много насърчителни се явиха. Давам им ширити сиюви сърмени да си нашиват по дрехите да стават военни солдати.

За настроенята в Перуцица пише отново въстаникът и защитник на града Георги Намев:

Може с положителност да се каже, че в онова вре-

ме нямаше българин, който да стоеше вън от общото движение. При такова всеобщо обобщение на идеята за въстанието, щото даже и малките деца знаеха, че ще има клане между турци и българи, не се намери нито един Юда, който да предаде поне един работник от комитетските хора, освен известния Ненко Балдъвовалята, и то когато почти всичко беше вече свършено и готово да пламне, както и пламна. Това явление е от голяма важност в живота на нашия народ. То доказва, че съзнанието е било напълно укрепнало в народа и делото е било навременно, или да кажа по-просто: дошло му времето (вактъ саадъ гелмиш), както говореха турците.

Летописецът на въстанието в Брацигово Атанас Мишев свидетелства:

Приготовлението от ден на ден вземаше по-широк размер. Ако и да нямаше откъде да се купят пушки от новата система, но брациговци с околните селяни, едни снабдени с по една или две кременни стари пушки, други с по една двумасурна (чифтемя) пушка; едни със сабли, други с коси, обърнати в сабли, снабдени с по две-три оки барут и нужен куришум, наемаха се да противостоят на канеющите се турци и чакаха сгодния случай.

Клисурецът Христо Попов пише следните трогателни редове:

Колко тежка, колко съдбоносна борба! Длъжността към отечеството изисква скъпи жертви, към които е много мъчно и жестоко да се тласка мирното население. Но... мъхът на пробуждането, образът на свободата и него вече възмущават. Като че с дни расте и крепне за великия подвиг, който го зове, за великото изпитание,